

JOVITA DIKMONIENĖ

Anagnorisė antikinėje dramoje

Dieviška – savuosius atpažinti...

JOVITA DIKMONIENĖ

Anagnorisė antikinėje dramoje

Dieviška – savuosius atpažint...

MOKSLO STUDIJA

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2022

Apsvarstė ir rekomendavo spausdinti
Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto
Taryba 2021 m. gruodžio 17 d.
Protokolas Nr. (1.2 E) 180000-TP-17

Recenzavo:

Prof. dr. Vytautas Ališauskas (Vilniaus universitetas)

Doc. dr. Dalia Dilytė-Staškevičienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Viršelyje – antikinė graikų skulptūrinė grupė Orestas ir Elektra iš Romos nacionalinio muziejaus
(Palazzo Altemps). Nuotrauka Marie-Lan Nguyen iš <https://commons.wikimedia.org>

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos
(LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-07-0730-2 (spausdinta knyga)

ISBN 978-609-07-0731-9 (skaitmeninis PDF)

© Jovita Dikmonienė, 2022

© Vilniaus universitetas, 2022

TURINYS

PROLOGAS	9
/ I / ANAGNORISĖS SĄVOKA IR KLASIFIKACIJA ARISTOTELIO <i>POETIKOJE</i> (Περὶ ποιητικῆς). JOS PRITAIKYMAS ANTIKNĖSE DRAMOSE	12
/ II / TĖVŲ IR VAIKŲ ANAGNORISĖ	28
1. Atpažinimai iš išorinių ženklų	29
1.1. Įgyti ir įgimti ženklai. Atpažinimų meniškumo klausimas Aristotelio <i>Poetikoje</i>	29
Euripido <i>Ijonas</i> (Ἴων)	31
1.2. Atpažinimai iš lopšio ir žiedo naujojoje komedijoje ir palijatoje	35
Menandro <i>Nukirptoji</i> (Περικειρομένη).	38
Terencijaus <i>Pats save baudžiąs</i> (<i>Heauton timorumenos</i>)	40
Plauto <i>Lynas</i> (<i>Rudens</i>)	42
Plauto <i>Lopšelinė</i> (<i>Cistellaria</i>)	45
2. Atpažinimai, paremti įtikinėjimu ir silogizmu	49
2.1. Atpažinimai, paremti personažų įtikinėjimu	49
Euripido <i>Ifigenėja Tauridėje</i> (Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις)	50
Euripido <i>Ijonas</i> (Ἴων)	53
2.2. Atpažinimai, paremti silogizmu	55
Sofoklio <i>Oidipas karalius</i> (Οἰδῖπους τύραννος)	55
Terencijaus <i>Andrietė</i> (<i>Andria</i>)	57
Plauto <i>Pūniukas</i> (<i>Poenulus</i>)	60
2.3. Atpažinimai, paremti sudėtiniais (klaidingu ir teisingu) silogizmu	63
Euripido <i>Hekabė</i> (Ἑκάβη)	65
Aischilo <i>Choeforos</i> (Χοηφόροι) ir Sofoklio <i>Elektra</i> (Ἠλέκτρα)	67

3. Atpažinimai, kylantys iš prisiminimo ir įvykių eigos	73
3.1. Atpažinimas, kylantis iš prisiminimo	73
Homero Odisėja (Οδύσσεια).....	73
3.2. Atpažinimai, kylantys iš įvykių eigos	77
Sofoklio Oidipas karalius (Οιδίππους τύραννος)	77
Euripido Ijonas (Ίων).....	80
Plauto Belaisviai (<i>Captivi</i>)	82

/ III / BROLIŲ, SESERŲ IR BENDRAŽYGIŲ ANAGNORISĖ90

1. Anagnorisė kaip graikų tragikų varžybų elementas	91
Aischilo Choeforos (Χοηφόροι), Sofoklio ir Euripido	
Elektra (Ηλέκτρα).....	91
Sofoklio Filoktetas (Φιλοκτήτης).....	102
Euripido Ifigenėja Tauridėje (Ιφιγένεια ή εν Ταύροις)	105
2. Anagnorisė kaip meilės trikampio ir <i>qui pro quo</i> intrigų	
pabaiga komedijose	109
Plauto Straubliukas (<i>Curculio</i>)	III
Plauto Menechmai (<i>Menaechmi</i>)	114

/ IV / VYRO IR ŽMONOS ANAGNORISĖ..... 124

1. Vestuvių papročiai ir sutuoktinių atpažinimai Euripido	
tragedijose	125
Euripido Alkestidė (Άλκηστις).....	127
Euripido Helenė (Ελένη).....	130
2. Anagnorisė kaip sutuoktinių konfliktų sprendimo būdas	
komedijose	135
Menandro Trečiųjų teismas (Επιτρέποντες).....	137
Terencijaus Anyta (<i>Hecyra</i>)	139
Plauto Amfitrijonas (<i>Amphitruo</i>).....	143

/ V /	ANAGNORISĖ KAIP DIEVŲ MALONĖ ARBA BAUSMĖ ...	152
1.	Atpažinimas iš dievo ištarmės ir <i>deus ex machina</i>	153
	Euripido <i>Ijonas</i> (Ἴων).....	154
	Sofoklio <i>Oidipas karalius</i> (Οἰδίπους τύραννος)	156
	Senekos <i>Oidipas</i> (<i>Oedipus</i>).....	158
2.	Anagnorisė kaip dievų bausmė	161
	Sofoklio <i>Ajantas</i> (Αἴας).....	162
	Euripido <i>Heraklis</i> (Ἡρακλῆς).....	163
	Senekos <i>Pamišęs Herkulis</i> (<i>Hercules Furens</i>).....	165
	EPILOGAS	169
	ŠALTINIAI IR MOKSLINĖ LITERATŪRA	173
	KNYGOS ABREVIATŪROS.....	183

ὦ θεοί· θεὸς γὰρ καὶ τὸ γινώσκειν φίλους.
O Dieve! Dieviška – savuosius atpažint...
 (Eur. *Hel.* 560)

PROLOGAS

Šioje studijoje analizuojama anagnorisė (ἡ ἀναγνώρισις, εὖως) antikinėse dramose, aptariamose Aristotelio *Poetikos* vertimo problemos, susijusios su atpažinimo rūšių apibrėžčių interpretacija, aprašomi ir lyginami ne tik Aristotelio *Poetikoje* pateikti atpažinimo pavyzdžiai, bet ir kitos atpažinimų rūšys, taikytos antikinėse tragedijose. Taip pat analizuojami naujojoje atikinėje komedijoje ir romėniškoje palijatoje panaudoti atpažinimo būdai, kurie Aristotelio *Poetikoje* nebuvo išskirti ir yra suklasifikuoti knygos autorės.

Anagnorisė antikinėje literatūroje yra personažo nežinojimo pasikeitimas žinojimu. Ji yra veiksnys, skatinantis tam tikrą herojų veiklą, suteikiantis jai kryptingumo, nulemiantis jų veiklos tikslą. Antikoje anagnorisė buvo suvokiama kaip dieviškasis įsikišimas ar netikėtas likimo posūkis, tačiau labiau motyvuotas, paremtas išoriniais ženklais, loginiais samprotavimais arba natūraliai išplaukiantis iš fabulos įvykių. Anagnorisė itin susijusi su personažų, skaitytojų ir teatro žiūrovų emocijomis. Pasak Aristotelio, tragedijoje labiausiai paveikiančios žiūrovus fabulos dalys yra peripetijos ir anagnorisės (Arist. *Poet.* VI, 1450a33–35)¹.

Aristotelis *Poetikoje*, remdamasis antikine graikų tragedija ir epu, pirmasis pateikė anagnorisės apibrėžtį ir šios meninės priemonės rūšių klasifikaciją. Aptardamas tris svarbiausius fabulos, kurią

¹ Graikų ir romėnų autorių vardų ir jų kūrinių abreviatūros šioje knygoje yra sudarytos pagal: *The Oxford Classical Dictionary*. Edited by Simon Hornblower and Antony Spawforth. Third edition revised. Oxford: University Press, 2003.

jis vadina „tragedijos siela“ (Arist. *Poet.* VI, 1450a38), elementus: anagnorisę, peripetiją ir patetinį įvykį, didžiausią dėmesį skyrė anagnorisei, kitus du elementus *Poetikoje* paminėdamas vos vienu ar keliais sakiniais. Pasak T. Cave'o, tai rodo, kad Antikos poetams anagnorisės sukūrimo ir tinkamo panaudojimo fabuloje klausimas buvo pats svarbiausias². Aristotelio *Poetikos* vertėjai didelį dėmesį kreipė į Aristotelio anagnorisės sąvokos, jos rūšių prasmės problemas. Anagnorisę filosofiniame, politiniame kontekste analizavo Ch. Tayloras³, P. Ricoeuras⁴, N. Fraser, A. Honnethas⁵, atpažinimo scenas *Evangelijoje pagal Joną* tyrinėjo K. Bro Larsenas⁶. T. Cave'as parašė išsamią monografiją apie anagnorisę literatūriniuose tekstuose, pradėdamas Aristotelio *Poetika* ir tęsdamas šios temos nagrinėjimą W. Shakespeare'o, P. Corneille'io, J. Racine'o, J. W. von Goethe'ės, H. von Kleisto, Ch. Dickenso, J. Conrado ir kitų autorių kūrinuose⁷. Klasikinės filologijos specialistai antikinės dramos tyrinėjo, dažniausiai remdamiesi tik Aristotelio atpažinimo apibrėžtimi. Nedaugelis bandė analizuoti dramas, taikydami gana painią Aristotelio anagnorisės klasifikaciją⁸.

2 Terence Cave. *Recognitions: A Study in Poetics*. Oxford: Oxford University Press, 1988, 28.

3 Charles Taylor. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

4 Paul Ricoeur. *The Course of Recognition*. Translated by David Pellauer. Cambridge: Harvard University Press, 2005.

5 Nancy Fraser and Axel Honneth. *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London: Verso, 2003.

6 Kasper Bro Larsen. *Recognizing the Stranger: Recognition Scenes in the Gospel of John*. Leiden, Boston: Brill, 2008.

7 Terence Cave. *Recognitions: A Study in Poetics*.

8 Donald Clive Stuart. „The Function and the Dramatic Value of the Recognition Scene in Greek Tragedy“. *The American Journal of Philology*. Vol. 39, No. 3, 1918, 268–290; Dana Munteanu. „Types of Anagnorisis: Aristotle and Menander. A Self-Defining Comedy“. *Wiener Studien* 115, 2002, 111–126.

Šios knygos tikslas – pateikti Aristotelio *Poetikoje* išskirtos fabulos struktūrinės dalies – anagnorisės rūšių, jos vietos ir pritaikymo antikinėse dramose analizę. Ši tema išsamiai tyrinėjama Lietuvoje pirmą kartą. Anagnorisė skirtingai buvo panaudota Aischilo, Sofoklio, Euripido, Menandro, Plauto, Terencijaus, Senekos dramose. Analizė atskleidžia dramaturgų stilių kaitą, parodo, kaip vystėsi ir keitėsi antikinė drama per kelis šimtmečius. Tikimasi, kad knyga bus naudinga literatūros tyrinėtojams, aukštųjų mokyklų studentams, studijuojantiems filologiją, ir visiems, besidomintiems dramaturgija, teatru, antikine literatūra. Studija padės geriau atpažinti anagnorisę dramose, suvokti jos reikšmę, pastebėti anagnorises antikiniuose epuose, romanuose, Renesanso, Klasicismo ir vėlyvesnių autorių kūriniuose. Anagnorisės tyrimas leidžia tiksliau įvertinti ir Antikos įtaką Vakarų literatūrai.